

NEVELÉS ÉS OKTATÁS HAGYOMÁNYSZAKADÁS UTÁN¹

TÓKÉCZKI LÁSZLÓ

Az ún. önmegvalósítás azért értelmetlen műveltség (műveltségi anyag) nélkül, mivel az ember egyéni biologikuma csak zsigeri ösztönöket, hajlamokat és potencialitást hordoz. Alkotni, sajátosan egyénivé, személyiséggé lenni csak egy másokkal közös, azaz kommunikálható örökség, műveltség-jelrendszer birtokában lehet. Még lázadni is csak ezek ismeretében lehet, ahogyan tagadni is. (...) A nevelés nem más, mint a (biológiai) egyén historizálása. Tehát egy potencialitásnak térben és időben a múlt értékeivel, szimbólumaival, élményeivel és tapasztalataival való összekapcsolása.

A magyar nevelés és oktatás sok évszázados történetében igen szervesen alakultak a folyamatok. Egyetem híján évszázadokig nyugaton fejeződött be az értelmiségi elit képzése, s így folytonos nyugati újítások, szervesülő átvételek jellemezték az oktatási rendszert, noha az egy zömmel az önálló agrárvilágban élő társadalom intézményi kerete volt.

Mi volt ennek a rendszernek a lényege? Az, hogy nem engedte a „szakbarbárságot”, hanem a szakmaiságot egy állandóan gazdagodó sokszínű általános műveltségre építette, s közben egyre jobban tudatosodott a testi nevelés fontossága is (verseny). Más oldalról az jellemezte ezt az iskolát, hogy igen erős értékbeli-erkölcsi és hazafias szellem hatotta át. E szellem hatékonyságát jól tanúsítja az, hogy a külföldön iskoláztatott diákok 95%-a mindig hazajött, noha ez egyénileg zömmel egyértelműen a Nyugathoz képest hátrányos feltételek vállalását jelentette. Fontos lenne ennek az örökségnek tanulmányozása és megőrzése a mai, EU-csatlakozás utáni helyzetben.

A régi magyar nevelési-oktatási rendszerben természetesen az értékes és folyton gazdagodó művelődési anyag játszotta a minősítő (kiválogató) szerepet. Nem lehetett értelmiségivé az, aki kezdetben latinul, később anyanyelven nem tudta magát szóban és írásban elegánsan kifejezni. Ez a társadalmi vezetés elengedhetetlen követelménye is volt.

Mert céljait tekintve a magyar iskolarendszer keresztény alapokon nyugodott. Vagyis az egyén kibontakozását összekapcsolta a közösség szolgálatának követel-

ményével. Ehhez a célrendszerhez képest az eszközök és módszerek csak másodlagos szerepet kaphattak. S ezek a célok különböző történelmi és társadalmi helyzetekben is jól vezetnek, és örök emberi érték-tartalmakat hordoznak.

Ehhez képest az ún. modern pedagógiai irányzatok zöme alapvetően tévesen fogalmazza meg célrendszerét. Egyszerűen azért, mert nagyon fontos, de eszközi értékeket tűz ki nevelési célként. Ilyen például a szabadság, amellyel jóra és rosszra egyaránt lehet törni, tehát tulajdonképpen nem lehetne cél. De még a tudás (aztán az ész, technika, vagyon, pénz stb.) is ilyen, hiszen az intelligens művelt „csirkefogó” még kártékonyabb, mint buta, műveletlen társa. Ennek a szemléletnek az alapja persze az a téves emberkép, amely szerint az ember eleve jó, s ha kiváló eszközökkel felszereljük, akkor automatikusan a jóra fog törekedni. Nincs ilyen automatizmus.

Az ember, mint közösségei is (család, nemzet stb.) Isten teremtő gondolata, küldetéssel, vagyis feladattal, s ebből is következően adott, tehát nem korlátlan mozgásszabadsággal. Vagyis, az emberből nem lehet bármi. Ezt ma már a genetika is bizonyítja. S a korszak, hely s a társak is azt kérik s várják, hogy az egyén/személyiség önmaga felismerésével és kibontakoztatásával éljen s dolgozzon. Ez nem más, mint önazonosságunk, identitásunk megtalálása, amely – más oldalról – szellemi-lelki otthont, védeltséget jelent. Az egyénnek nincs korlátlanul választható identitása sem, s nemcsak nem vonatkozásban van ez így. Ugyanis mire valaki választani tud, akkorra – normális esetben – kialakul a hovatartozandósági érzése, s legfeljebb a tagadás marad alternatívaként azokkal szemben, akik őt szocializálták s kulturális „eszközökkel felszerelték”.

A nevelést tehát nem lehet a spontaneitásra, a kreativitásra alapítani, hiszen azok működéséhez is „anyag”, vagyis tartalmak kellene. Az ún. önmegvalósítás pedig azért értelmetlen műveltség (műveltségi anyag) nélkül, mivel az ember egyéni biológikuma csak zsigeri ösztönöket, hajlamokat és potencialitást hordoz. Alkotni, sajátosan egyénivé, személyiséggé lenni csak egy másokkal közös, azaz kommunikálható örökség, műveltség-jelrendszer birtokában lehet. Még lázadni is csak ezek ismeretében lehet, ahogyan tagadni is.

Aki az iskolai műveltséget kiszolgáltatja egyéni vagy csoportos szabadosságának, az valójában szétveri az egyén számára is létfontosságú közösséget. S aki a közösségi, értékelvűen szelektált iskolai művelődési anyagot redukálja, az az egyéniségnek is árt. A mai körülmények közt ez általában azt jelenti, hogy a számonkérhető és felelősséget is vállaló iskola helyett a gyermekeket, a diákokat kiszolgáltatjuk a zömében felelősségre nem vonható üzletes célokot követő médiavilágnak. Annak a médiavilágnak, amely számonkérhetőség nélkül mindent s mindennek az ellenkezőjét közvetíti – ha érdekei úgy kívánják. Így a „médianevelte” társadalom tagjai korlátlanul manipulálhatók, hiszen saját műveltség és a társadalmi atomizáció következtében szétrombolódott közössé-

gi hálózatok nélkül az ember az éppen aktuális legerősebb ingerek által vezethető.

Ezért nevezhető valóságos merényletnek az a mostani oktatási minisztériumi törekvés, amely az angol nyelv (esetleg más idegen nyelvek) és a számítógépes ismeretek terjesztése ürügyén az anyanyelvi műveltséget (irodalom, történelem, ének), de még a természettudományos óraszámokat is visszaszorítja. Az angol és a számítógépes ismeretek fontos eszközi értékek, de műveltség nélkül nem sokat érnek („Az ökor Bécsben is ökor” – állítja régen s joggal a magyar népi bölcsesség!). Általában is újra leszögezhető: eszközöket használni csak művelt és értéköttségben élő és gondolkodó személyiség tud!

Az eszközök célként való erőltetése azzal a tévhitel áll kapcsolatban – mint már jeleztük –, hogy az ember eleve jó, s ha hasznos ismereteket nyújtunk számára, akkor azzal jól fog élni. Itt két régi magyar nevelési szakembert kell megidézünk ahhoz, hogy lássuk, az iskola több, a nevelés fundamentálisabb tevékenység, mint a használható ismeretek közvetítése. Prohászka Lajos joggal állítja, hogy a nevelés nem más, mint a (biológiai) egyén historizálása. Tehát egy potencialitásnak térben és időben a múlt értékeivel, szimbólumaival, élményeivel és tapasztalataival való összekapcsolása. Mindezek, mint a fa gyökerei éltetik és táplálják azt az új személyiséget, aki majd maga is – így vagy úgy – gyökérré változik. Kornis Gyula pedig a hasznos iskolát követelőknél válaszolta mély bölcsességgel: hasznos ismereteket szaktanfolyamon kell tanulni és közvetíteni!

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az iskolai műveltség csupa „haszontalanság” legyen, azt azonban igen, hogy a személyiség alakítása *közvetlenül* nem kapcsolható össze a *gazdasági hatékonysággal*, illetve az egyén *gazdasági sikerességre* történő előkészítésével. Annál is inkább így van ez, mivel a modern hatékonyságkultusz immár élet- és emberellenességbe fordult, egyre nagyobb embertömegeket téve feleslegessé, munkanélkülivé. Ilyen gazdasági tendenciák mellett még inkább megnő a szellemi-lelki tartalmakat közvetítő társadalmi nevelés jelentősége, hiszen a feleslegesség, a „haszontalanság” érzését legalább így kell csökkenteni.

Az egyéni sikeresség körülményekre nem tekintő hirdetése nem az igazságos és gazdag társadalmat, hanem a dzsungel világát hozza el. Ha a közoktatásban növelés helyett csökkentem a közösségi befektetést, akkor a humanizálás helyett – hiába nevezzük a decentralizáló önkényes műveltségközvetítést akár önmegvalósító szabadságnak vagy „műhelynek” – animalizálás fog bekövetkezni. Hiszen a múlt világával és értékeivel való szakítás az ösztönöket és zsigereket hozza előtérbe, azok primitív használatát és fogyasztását téve az élet középpontjába. A „takarékos nevelés” és a redukált ismeretközlés helyett erősíteni kell az egyén közösségi integrációját, amely más oldalról a szellemi-lelki egészség feltétele is. A verseny egyébként jól is alkalmazható elvét pedig a testi nevelés és a sport igen erő-

sen fejlesztendő területén kell fegyelmező közösségi jellegű és célú formákban használni.

A közoktatásban a szabadság és a folytonos választás elvét már csak azért sem lehet szervező(?) erővé tenni, mert az iskolalátogatás törvényes kényszer! Az iskolát és a nevelést nem lehet a szeretetteljes kényszerítéstől „mentesíteni”. Az élet a változások ellenére is csak az értékelvűséggel rögzített folytonosságban van biztonságban. A piac elvei pedig még a felsőoktatásban sem lehetnek mindent eldöntő szerepűek, hiszen a „nevelési befektetés” hozamai csak hosszú távon, s előre nem tervezhető módon „jönnek”. Nyugodtan kijelenthető egyébként, hogy az élet, a személyiségek gazdag áradása gazdasági szempontból ráfizetéses, mind a termelési, mind a fogyasztási profit oldaláról. Aki ezt nem tudja elfogadni, az a létező ember által meg nem változtatható alapjai ellen tör. Egyszerűen csak azért, mert a gazdaság van alárendelve az életnek, míg az életet maga alá gyűrő gazdaság természetet és társadalmat romboló következményei már ma is tömeges nyomort és halált hoznak. Az iskolának a tartalmas és sokszínű élet, a szellem és a lélek értékei által vezérelt egyének közösségeinek oldalán volt és van helye.

A hagyományszakadás után tehát újra folytatni kell az értékelvű nevelés és ismeretközlés magyar rendjét. Változtatva ott, ahol szükséges, de őrizve mindent, amit a nevelési tapasztalatok örökre igazoltak.

JEGYZET:

¹ Az *Értékek és igényesség* című konferencián (Budapest, 2004. szeptember 18-án) elhangzott előadás írott változata.

